

BALÁZS PÉTER

AZ EURÓPAI KORMÁNYZÁS ÉS MAGYARORSZÁG

■ Az Európai Unió két súlyos témával vagy neki a 2013-as esztendőnek: az egyik a közös valuta rendszerének megszilárdítása, a másik a következő hétéves költségvetés sarkszámainak és fő arányainak elfogadása. Magyarországról – és az EU újabb tagállamainak többségéből – nézve a két kérdés-kör élesen elválik egymástól. Az uniós finanszírozásra erősen rászorul az ország, miközben a magyar gazdaság alkalmassági mutatói beláthatatlan távolságra fekszenek az euró bevezethetőségétől. Ha némelyik makrogazdasági index – például a költségvetési hiány alakulása – közelít is a követelményekhez, a szint megtartása már néhány éves távlatban is kérdéses. Az euró meghonosítása bizonyosan nem a most regnáló magyar kormány ügye, amely már kifelé fut az idejéből, és elszánt kampányba fogott a 2014-es választásokra célozva. Annál inkább fontos számára az az alku, amely a 2014–2020 időszakban felhasználható uniós keretéről folyik. A 2007–2013-as időszakban 25,7 milliárd euró áll Magyarország rendelkezésére, ez a bruttó nemzeti terméknek több mint 3,5 százaléka, az állami fejlesztések 97 százaléka ebből a forrásból történik. Ezt a szintet a jelenlegi magyar kormány aligha fogja elérni, aminek több oka van.

Először is a gazdasági válság súlya alatt az EU költségvetését befizetéseikkel tápláló, gazdag országok határt szabtak a hozzájárulásuknak. Az Európai Bizottság mértéktartó, indító javaslatát is túlzottnak találták, amely a következő hét évre 1033 milliárd euró keretösszeget tervezett. Ez az EU összesített nemzeti jövedelmének 1,08 százaléka lenne. A befizető országok szeretnék egyetlen százalékban maximálni az uniós szinten elosztható pénzeket, ami így is hatalmas összeg lenne, Herman van Rompuy uniós elnök 2012. novemberi, kompromisszumos javaslata szerint 973 milliárd euró. (A nagyságrend, amiről beszélünk, az éves magyar költségvetésnek mintegy hússzorosa.)

Másodszor, az EU befizető országai alacsonyabbra szabnák az egy ország által fel-szívható uniós pénzek felső határát. Az elő-

zetes vitákban a nemzeti jövedelem 2,4 százaléka is elhangzott mint maximum, ám erről még folynak a tárgyalások. Magyarországot nemcsak a felvehető uniós támogatások maximálása sújtaná, hanem a saját fejlődési pályája is korlátot képezne. A számítások alapja ugyanis bármely százalékos mérték-nél a hétéves időszakra prognosztizálható gazdasági növekedés, márpedig a magyar gazdaság jelenlegi hanyatló tendenciája alapján csupán szűkülő összegekkel lehet kalkulálni.

Harmadszor, nincs előnyös tárgyalási pozícióban az a magyar miniszterelnök, aki hivatalba lépése óta egyfolytában becsmerli és sértegeti az Európai Uniót. Az EU-t lehet és kell is bírálni, de a megfelelő helyen és módon: lehetőleg uniós fórumokon, szemtől szembe és konkrét, javító szándékú javaslatok kíséretében. Azt mindenképpen zokon vették Brüsszelben, amikor a magyar kormányfő a szovjet vagy a Habsburg birodalomhoz hasonlította őket, döntéseiket tévelygésnek minősítette, és kamaszos hősködéssel azt állította, hogy az Európai Parlamentben kiosztotta a nekik járó pofonokat („kokikat és sallereket”).

A 2020-ig érvényes, hosszú távú uniós költségvetésnek 2013-ban el kell dölnie, míg az euró hazai bevezetésébe talán még a 2014–2018 időszakra megválasztandó kormány sem fog tudni belevágni. E tekintetben különül el magyar szemszögből a két nagy téma: az euró és a költségvetés ügye. Másként áll a dolog az EU központi tagállamaiban, például Németországban. Számukra az euróövezet stabilizálása azonnali gazdasági és politikai érdek, amiért súlyos áldozatokra is hajlandóak. Az eurórendszer és a bajba jutott országok, például Görögország megsegítését szolgáló alapok több mint egy-egyedét általában Németország állja, amint az uniós költségvetésnek is ugyanez az ország a legnagyobb befizetője. Mármost az uniós költségvetéshez való hozzájárulás összegét ugyanakkor és ugyanannak a Bundestagnak, médiának és választópolgárnak kell megmagyarázni, mint az euróövezetért vállalt terheket.

Az európai kormányzás helyzete*

■ Az európai integrációs törekvéseket két fő hatalmpolitikai törekvés motiválta: egyrészt Európán belül senki se kerülhessen domináns pozícióba a többiek rovására, másrészt csökkenjen, sőt idővel szűnjék meg a külső – szovjet és amerikai – fennhatóság. Az elmúlt fél évszázadban kontinensünk hatalmai valóban nem azon mesterkedtek, hogy egymást legyőzzék, hanem hogy lehetőleg egyikük se vezesse egyedül Európát. Törekvésük sikerrel járt: az EU rendszerében senki nem ül közülük a többiek nyakán. A hatalmi dominancia kellekeitől megfosztott európai intézményrendszer azonban nehezen produkál erős és meggyőző válaszokat a legújabb kihívásokra. Mind hangosabb a kívánság: jó lenne, ha valaki mégiscsak vállalná a vezetést.

Az integrációs építmény hatalmas alkotás, a falaiba beépültek a francia, német, holland, belga, majd brit, spanyol, portugál, svéd stb. birodalmi tapasztalatok és expanzív technikák. Európa egyes kisebb nemzetei – köztük a magyar, dán, litván stb. – ugyancsak értékes kormányzati emlékeket őriznek, és képesek lennének történelmileg kialakult országaiknál nagyobb rendszereket is igazgatni; ezt ma az EU keretében gyakorolhatják is. Ám a sokféle nemzeti tudásból és tapasztalatból még nem állt össze olyan európai kormányzati rendszer, amely hatékonyan működik, és kielégítő politikai mozgásteret kínál a különféle érdekcsoportoknak. Az EU-ban kifejlesztett kétszintű modell elvben megfelel a kor követelményeinek, de a két operatív kormányzási szint – a nemzeti és az integrált – elsősorban egymással konkurál. Ismert politikai trükk: „a jót a mi kormányunknak köszönhetitek; sajnos a költségvetési korlátokat, a túlzó technikai előírásokat stb. Brüsszel kényszeríti ránk”. Ez a kettősség olcsó célpontot kínál a szélsőséges, populista politikának, főleg válságos időkben.

Tudjuk jól, hogy az EU eredetileg egy háború utáni békeprojekt, amely a belső összefogás bázisán jóléteket produkált és sikeresen terjeszkedett, tehát együtt voltak benne egy birodalmi képlet fő komponensei. Néhány válsághullámot leküzdve, a hidegháborút követően az unió visszatért a sikerét megalapozó expanzív alapelemekhez: a szovjet összeomlás utáni helyzetben újfent békét hirdetett, a rendszert váltó országokat bekapcsolta a jóléti övezetbe, és tagságot

ígért „minden európai állam” számára. Csakhogy a gazdasági nehézségek általában előhívják a szélsőséges, intoleráns indulatokat. Németországban a CSU arról papol, hogy móresre kell tanítani a „lusta görögöket”, Berlusconi a német pénzekért cserébe elvárt pénzügyi fegyelemben a „negyedik birodalom” körvonalait látja, miközben Hollandiában a fajgyűlölő Geert Wilders az „olasz–spanyol maffia” uralmától félti Európát. Lehet folytatni a sort az „Igazi Finnekkel” vagy a görög Sziriza Párttal. Magyarországon a szélsőjobb nyomására maga a kormányfő fogalmazza meg és hirdeti ki az Európa-ellenes populista üzeneteket.

Az EU konstrukciós gyengeségei először a bővítések tesztjén mutatkoztak meg, a pénzügyi válsággal való bajlódás csak következmény. A fejlett centrum az 1970-es és 1980-as években a felzárkóztatás reményével ölelte magához a déli és nyugati periferia államait. Ma azok az országok küzdenek súlyos költségvetési gondokkal, amelyek az uniós alapok fő kedvezményezettjei voltak. A gazdaság európai mag a görög, olasz, spanyol, portugál és ír gazdaságba pumpálta a legtöbb pénzt, és most éppen ők állnak sorba mentő-csomagokért. Felduzzadt hiányuk finanszírozását ugyanazoktól várják, akik korábban is nekik adakoztak. A donorok joggal firtatják: mire használták a válságban vergődő országok az uniós pénzeket, ha nem lett belőlük munkahely, modernizáció, önfenntartó és felzárkóztató növekedés. A következő kérdés így hangzik: érdemes-e a 2014–2020 időszakra szóló közös költségvetésbe újabb összegeket tölteni, hogy Magyarország, Románia és más, tévelygő gazdaságpolitikát követő országok is ugyanerre a sorsa jussanak?

A felzárkóztatási technikákat övező két-ségek az EU bővítési stratégiáját is megkérdőjelezik. Vajon alkalmas megoldás-e a mind alacsonyabb fejlettségi szinten lévő szomszédok beléptetése az unióba, hogy azután teljes jogú tagként követelhesék azt, aminek a töredékééért is hálások voltak kívülállóként. Horvátország 2013-ra kitűzött csatlakozását követően hatalmas csend övezi a további lépéseket. A legfőbb ok természetesen az euróövezet válsága, amelynek megoldása mindent megelőz és felülír. Utána az EU belső intézményi problémái következnek, amelyeket a legutóbbi, keleti irányú bővítés alaposan túlterhelt: tizenkét új tagállam csatlakozása óta semmi sem működik úgy, mint azelőtt.

*Az itt következő gondolatok első formájukban 2012 folyamán több újságcikkben láttak napvilágot: *Üttévesztés újra?* Élet és Irodalom 2012. március 14.; *Ki vezeti Európát?* Népszabadság 2012. augusztus 18.

Az EU mint hálózati rendszer

■ Európában a hiányzó, illetve a tudatosan kiküszöbölt domináns erőt a közösen létrehozott uniós intézmények volnának hivatottak pótolni. Parancsokat osztogató, központi hatalom helyett a rendszer összetartó erejét a közösen vállalt értékek és normák képezik, amelyek a konkrétumok felé haladva részletesen kodifikált jogi formát öltenek. Kívülállónak úgy tűnhet, hogy az EU-ban túl sok a szabály, az intézmény és a hivatalnok, ám ezekre éppen azért van szükség, hogy kiválsuk velük a vezető hatalmi centrumot. Az eredetileg hat fejlett és demokratikus nyugat-európai államra méretezett kereteket azonban a legutóbbi bővítések végképp szétfeszítették. Tizenkét ország (1995-ig) még elfért a családi asztalnál, türelmesen meghallgatták egymást, és a legnehezebb problémák megoldását az informális tárgyalásokra, a vezetők étkezéseire lehetett hagyni. Huszonhét állammal mindez lehetetlen. A súlyos késéssel összehozott Lisszaboni Szerződés csupán néhány rész kérdést orvosol, de nem nyúl a lényeghez: az uniós szűk közösségből kiterjedt hálózati rendszerré alakult át, amelynek alapvetően más a belső dinamikája.

Az EU ma leginkább a romániai születésű Barabási Albert-László magyar fizikus által leírt „skalafüggetlen hálózatok” fogalmaival határozható meg. Ebben a modellben nem a klasszikus gúla formájú hierarchia és szervezés érvényesül, hanem csomópontok alakulnak ki erős és gyenge kapcsolódásokkal. Itt már sem az ENSZ-beli egyenlődsdi, sem a kétosztatú játszmák (például a költségvetés befizetői és kedvezményezettei közötti ütközetek) nem működnek. Az európai rendszer csomópontja kezdetben Franciaország volt, a második világháború győztesei közül az egyetlen, amely a történelmi esélyt felismerve beszállt a nyugat-európai integrációs vállalkozásba a vesztesek és a kicsik közé. Ezért épül az EU intézményrendszere a mediterrán katolikus kultúrkör szertartásaira, sok díszítéssel és tisztségviselővel, és ezért megkerülhetetlen az EU-ban még ma is a francia nyelv, habár jelentősége csökkent. Németország egészen az ország újraegyesítéséig alávetette magát a francia modellnek, és a történelmi megbékélést, a példás német-francia együttműködést állította az európai integráció tengelyébe. Anglia azért csatlakozott, hogy régi reflexei szerint ügyeljen a kontinens hatalmi egyensúlyára, és hidat verjen Amerika felé; a többiek pedig azért vették őt be, hogy ne építsen párhuzamos integrációt; nélküle el is jelentéktelenedett a hajdan konkurens EFTA. Ma ez a három ország képezi az euró-

pai rendszer legerősebben kapcsolt csomópontjait, képvisel – hol nyíltan, hol diszkréten – egymástól eltérő integrációs filozófiákat, és szervez maga köré különféle koalíciókat. Az az uniós tisztségviselő, aki bármely fontos ügyet sikerre akar vinni, jó, ha fejben tartja a berlini, párizsi és londoni telefonszámokat.

Visszatérő kérdés ugyanakkor, hogy hová lesz az unióban a nemzeti szuverenitás. Az európai intézmények előtt lengő zászlóerdő, a tagállamokból verbuvált soknemzetiségű tisztviselők tarka tömege és a huszonhárom nyelven harsogó tolmácsolók egyaránt a nemzeti különállás továbbélését tanúsítják. A huszonhét tagállamot tükröző, immár alig átlátható testületekben a kisebb országok az egyenlőség ígézetében zajongnak, és csak a nagyok mérlegelik pontosan, hogy ki mekkora súllyal vesz részt a költségek viselésében vagy a közös védelmi kapacitások kiépítésében, egyáltalán az egész társas vállalkozásban. Az EU-ban fellépő nemzeti politikusok többségének fejében a közösségi, vagyis a méret és képességek szerint arányos teher- és felelősségviselés összevissza keveredik a szuverén egyenlőség nemzetközi kapcsolatokat igazgató rendező elvével. A tagállamok pillanatnyi kormányzati érdekeinek szorításából az uniós intézmények rendszerint előremenekülnek: csodálatos hosszú távú terveket dolgoznak ki az energiatakarékosságról, a világszerte versenyképesség eléréséről vagy a bővítés töretlen folytatásáról. A közös célok elérését azonban éppen a tagállamok örökös jelenléte és az egymással szembeni állandó gyanakvásuk akadályozza. Az EU intézményei közül ma talán egyedül az Európai Bíróságról mondható el, hogy teljesíti a rá rótt feladatokat. Mi a helyzet a többiekkel?

Az uniós intézmények betegségei

■ A Tanács ténylegesen több száz tanácskozási fórumot jelent a legkülönbözőbb szakértőktől a kormányfőkig; közös vonásuk, hogy mindegyikben a huszonhét tagállam közvetlen képviselői ülnek körben. Ez a nemzeti érdekek legitim érvényesítésének arénája, ahol látszólag mindenki egyenlő esélyekkel indul. Ám éppen a kibővült rendszernek köszönhetően a dolgok már nem a nyílt fórumokon dőlnek el, hanem a hálózati kapcsolatokban, szűkebb érdekszövetségekben és koalíciókban, a leggyakrabban (Barabási találó terminológiájával élve) az erősen kapcsolt csomópontokban, vagyis a befolyásos tagállamok között.

Az érdekérvényesítés csatáiban a legjobb pozícióból a nagy, régebbi és nettó befizető tagállamok indulnak. A három kritéri-

um példaszerűen együtt van Németország esetében. Ám közülük olykor kettő, sőt néha még egy is elegendő, ha az illető ország erős külpolitikát folytat. Az aktív és sikeres Finnország például az EU-ban nem nagy, nem is régi, „csak” nettó befizető, de igen céltudatos játékos. Aki nem tartozik egyik említett kategóriába sem – mint többek között Magyarország –, az jól teszi, ha befolyásos tagállamok szövetségét keresi. A koalíciók akkor esélyesek, ha súlyt ad nekik két-három nagy ország részvétele. A miniszteri és a kormányfői tanácskozásokon a hazai érdekviszonyokban gyökerező, többnyire rövidtávú törekvések dominálnak és ütköznek egymással. Az ágazatközi kölcsönhatások mérlegelése a háttérbe szorul, mivel a szakminiszterek egymástól elszigetelten, külön ülésnapokon gyűléseznak, más szakterületek képviselőivel nem is találkoznak. A tagállamok többségében homályos vagy rendezetlen kérdés, hogy kormányzó politikusaik milyen felhatalmazással mennek Brüsszelbe, és visszatérve kinek és miként adnak számot az ott képviselt álláspontjukról.

Az Európai Bizottság szakapparátusa jól kiválasztott és megfelelően motivált nemzetközi hivatalnokseregből áll, amely alkalmas az unió előtt álló bármely feladat megoldásának szakmai előkészítésére és a meghozott döntések pontos végrehajtására. Az intézmény gerincét a hierarchiából kiemelkedő főigazgatók képezik, de az ő kinevezésüknél már nemzetiségük, vagyis a tagállamok közötti arányok és egyensúly is főszerepet játszanak. (Magyar tisztviselők csupán főigazgató-helyettesi szintig jutottak el.) A biztosokat nem a kemény brüsszeli követelmények szerint választják ki, mint az általában irányított szakapparátust, hanem ők a hazai politika puha hátszágából tűnnek elő, személyükre a tagállamok kormányai tesznek javaslatot. Az EU sehol nem írja elő és nem is kérdezi meg, miért és hogyan jutott egy ország az adott jelölt nevezésének ötletéhez. Az Európai Parlament előtti meghallgatás a nyilvánossággal szembeállítja a jelöltek felkészültségét, de csak a kirívóan alkalmatlanok kiszűrésére jó. Azután az EP az egész biztos csapatot egyetlen szavazással fogadja vagy utasítja el. A biztosok teljesítményüktől függetlenül öt évig gyakorlatilag elmozdíthatatlanok. Egyes országok erős szakpolitikuskokat küldenek Brüsszelbe, és befolyásos pozíciókat szereznek általuk (például Románia egy alkalmas jelölttel megkaparintotta a mezőgazdasági tárcát), mások kádertemetőnek használják az uniós testületet. A Bizottság elnökének ezzel a egyes csapattal kellene Európát sikerre vezetnie. Magát az elnököt átláthatatlan módon,

a legnagyobb tagállamok kormányfőinek belső alkujában „találják meg”, látókörüket jól jellemzi, hogy szinte mindig volt miniszterelnököt jelölnek.

Az Európai Parlament irdatlan nagy testület, már 752 képviselőt számlál. Az EP-választás a tagállamokban elsősorban belpolitikai esemény, a pártok az uniós zászló alatt is hazai témákkal kampányolnak. Mivel a kínálatot a hazai pártok képezik, az eredmény közvélemény-mérési eszköznek is tekinthető attól függő értékkel, hogy milyen távolságban van a volt vagy leendő parlamenti választásoktól. A legtöbb tagországban a választópolgárok pártlistákra szavaznak, azonban a listákra kerülő jelöltek személyét és sorrendjüket – ami egyben esélyeiket is meghatározza – nem a választók, hanem a pártok vezetői döntenek el. Már ezen a ponton lankad a politikai érdeklődés, amit az Európa-szerter folytat csökkenő választási részvétel is tükröz. Az EP-képviselők tevékenysége azután eltűnik a távoli Strassbourg és Brüsszel falai mögött. Ha némelyikük próbál is kommunikálni a hazai közönséggel, az általuk művelt ügyek éteri távolságban lebegnek a hazai politika mindennapi gondjaihoz képest. Az erős vezetősű pártok az ötéves ciklus folyamán a választóktól teljesen függetlenül cserélgetik az EP-mandátumokat pártjukon belül. Más esetekben viszont az EP-képviselők visszahívhatatlanok, ha nem hajlandók együttműködni a hazai háttérrel. Az EP legfőbb politikai gyengesége az, hogy a küzdőtér, amelyen pártcsaládokba csoportosulva ott nyüzsgög a tagállamok politikai pártjainak nagy többsége, az unió szintjén nem oszlik ketté kormány- és ellenzéki oldalra, és senkit nem lehet megbuktatni rossz kormányzás miatt.

A megoldás kulcsa az unió intézmények létszámának és üléseinek általános csökkentése és az eljárások alapos korszerűsítése lenne, számot vetve az integráció makacsul megmaradó kormányközi jellegével és a tagállamok növekvő tömegével. Pontos elemnek tűnik a valódi tétekekkel játszó és jobban ellenőrizhető nemzeti parlamentek szerepének növelése, beleértve a kormányok uniós tevékenységének kontrollját is. Mindennek a politikai esélye jelenleg minimális, mivel a döntés a tagállamok kezében van, amelyek egyrészt ellenérdekeltek, másrészt igen gyakran cserélődnek. Rendkívüli események nélkül az EU-ban évente átlagosan hat-nyolc országban tartanak választásokat, de válságos időkben gyorsul a rotáció, például a 2011. második félévi lengyel elnökség alatt kilenc tagállamban változott a kormány. Az EU-intézmények ötéves ciklusa és az uniós költségvetés hétéves periódusa

sa stabilizálni próbálja a kérészetű kormányokra épülő európai döntéshozatalt és politizálást. Ám az erősebb pólus a tagállami belpolitika marad, a Bizottságban pedig szaporodnak a hazai kormányzati háttér nélküli biztosok, az EP-ben pedig az otthoni pártjukat veszített képviselők. Ez sem használ az EU és a közvélemény kapcsolatának.

Az európai integráció kormányok akaratából született és bővült, erős parlamenti támogatással. Az EU intézményeiben ugyanannak a politikai osztálynak a képviselői jelennek meg – közvetlenül vagy az általuk kiválasztott személyek révén –, amely a hazai terepeken egymást váltva kormányoz. Az egész kétszintű struktúra egyetlen kormányzati rendszert alkot, amelyet lehet jól és rosszul működtetni. A csomópontokat a legerősebb gazdaságú országok képezik, a cselekvés elsősorban tőlük várható. Egy-egy gyengébb komponens hiánya (például Görögország kilépése az euróövezetből) nem lenne hatással a hálózatra, amelynek szétesését csak egy központi elem kiválása okozhatja. Persze a kisebb és gyengébb tagállamok tömegéből és a különféle EU-ellenes érdekcsoportokból álló periféria fékezheti és akadályozhatja az előrehaladást. Az is bénító hatású, ha a kormányzati szereplők egy része passzívan félreáll. Végső soron azonban senki senkinek nem tehet szemrehányást: Európát ugyanazok vezetik, akiket a tagállamok választói otthon hatalomhoz juttatnak, az uniós szinten csupán a szereposztás és az időtáv változik.

Magyar külpolitikai célok

■ A veszélyesen változó világban az EU útkeresése, a NATO új stratégiája és távoli, hatalmas fejlődő gazdaságok világpolitikai tényezővé válása mind arra intenek, hogy új alapokon, hosszabb távra határozzuk meg a magyar külpolitika irányát, céljait és eszközeit. Ezt megtehetnénk, hiszen a kiindulópont adott: Magyarország immár egy jó évtizede NATO-tag, és EU-tagságunk is hamarosan kilencéves lesz. De hiába szilárd a külső keret, ha a belpolitika lerontja a stratégiakészítés feltételeit: elriasztja a szövetségéseket, elbizonytalanítja az egyéb partnereket, és szétzilálja a nemzeti konszenzus esélyeit, ami nélkül semmilyen stratégiai gondolat nem áll meg a lábán.

A hazai pártpolitikai vetélkedés szerencsére nem terjed ki a nemzetbiztonság kérdéseire. A Kárpát-medence közepén, nagyjából politikai és nem természetes határokkal szegélyezve Magyarország területe önmagában védhetetlen. Ám a világ legerősebb katonai szövetségének tagjaként abban bízhatunk, hogy a NATO minden külső tá-

madó szándékot – ha lenne is ilyen – elriaszt. A Washingtoni Szerződés híres 5. cikke szerint, a „mindenki egyért” jegyében az észak-atlanti katonai szövetségi felsorakozik a tagállamok területét veszélyeztető agresszió ellen. A külső fenyegetések azonban egyre újabb formákban jelentkeznek, és nem a területet, hanem közvetlenül a gazdaságot, a hírközlési rendszereket, sőt az egyes erőforrásokat veszik célba. Erejük sem elsősorban más államok hadseregéből származik. A nemzetközi terrorizmus vagy a szervezett bűnözés láthatatlan globális hálózatokra támaszkodik. A társadalmak működési hibái, például a környezetszennyezés, vagy az illegális migráció is veszélyforrást képezhetnek csakúgy, mint a természeti vagy ipari katasztrófák. Végül az ország biztonságát érintheti minden kockázati tényező, amely a gazdaságot – az energiaellátást, a piacok megközelíthetőségét, a közlekedési és hírközlési hálózatok és útvonalak hozzáférhetőségét – befolyásolhatja. Csupa olyan fenyegetésről van szó, amelyek ellen egy-egy állam – még a nagyobbak sem – képesek egyedül, elszigetelten cselekedni. Magyarország elsősorban a NATO és az EU rendszerein belül kell szorgalmaznia a megelőzés és a védekezés megszervezését.

Az ország és az állampolgárok biztonsága után a külpolitika második nagy feladata az anyagi gyarapodás külső feltételeinek megteremtése. A modern gazdaság tág térségekben fejlődik, mind a piacok dimenziói, mind az erőforrások igénybevétele tekintetében. Ezt a mozgásteret számunkra elsősorban az Európai Unióban egyesült huszonhét állam közös piaca és összefonódó gazdasági nyújtják. Magyarország régi vágya volt, hogy a Szovjetunó kőre épült KGST kényszerű együttműködési kereteiből kiszabadulva a fejlett és dinamikus nyugat-európai gazdaságokhoz kapcsolódjék. Ez a vágyunk 2004-ben az EU-csatlakozással beteljesült. Igaz, nemcsak a többi tagállam piaca táruult ki számunkra, hanem a magyar piacot is meg kellett nyitni előttük, ami erős és addig ismeretlen versenyt szabadított a hazai gazdaságra. Ez viszont, ha fájdalmasan is, helytállásra nevel a konkurenciával szemben. Az unión belüli érdekérvényesítés a külpolitika új, korábban ismeretlen terepe. Fő eszköze a hasonló érdekű tagállamokkal való szövetkezés, a koalícióképzés. Szövetkeget azzal kötnek, akinek a teljesítménye és megbízhatósága ezt alátámasztja. Kérdés, milyen partner ma Magyarország.

A Nyugat-Európa peremén, az unió szélén fekvő ország két út között választhat: vagy elszántan kapaszkodik fölfelé a centrumhoz vezető meredek ösvényen, vagy

hagyja, hogy visszacsússzon az EU-t övező balkáni és posztsovjét periferiába. Az elmúlt két év politikai és gazdasági történései ez utóbbi irányba mutatnak. Az unión belül teljesen értelmetlen magát az EU-t ostorozni és vele szembehelyezkedni, márpedig éppen ez történik a legutóbbi budapesti kormányváltás óta. Otromba politikai hasonlatok és kínos megjegyzések rombolták Magyarországot. Az itthon méltatlanul mellőzött első EU-elnökségünk, a jó szakértői munka ellenére, összességében elszalasztott lehetőségként merül feledésbe. Az EU-nak és a döntéseit befolyásoló nagy tagállamainak semmilyen érdeke nem fűződik ahhoz, hogy Magyarország leszakadjon. Erősödő kritikájuk célja sem a megbélyegzés vagy szankciók alkalmazása, hanem hazánk és a régió európai konszolidálása.

Téves úton jár, aki a nemzetközi összefogással szemben a szuverenitás mellett kardoskodik. Szögezzük le: az önrendelkezés minden demokratikus közösséget megillet, beleértve a különféle kisebbségeket is. A mai világban ezt igen fejlett jogi és intézményi rendszer garantálja. Ám a területhez láncolt, évszázados állami szuverenitásészme a maga korlátozott formájában idejétmúlt. Helyébe a mozgáster bővítésének célja lépett, aminek fő eszköze a szövetség. Magyarország egyedül nem jutna messzire, önállásra sem lenne képes, NATO- és EU-tagként viszont érezhetően megnőtt a súlya, még olyan hatalmas partnerek szemében is, mint Kína vagy India. Az EU-n belüli okos diplomácián múlik, hogy a szövetség megsokszorozza-e erőnket és érdekérvényesítő képességünket, vagy magányosan kisodródunk a szélekre. A „szabadságharcos” szembenállás ez utóbbi irányba vitt. A kihívó kuruckodás itthon imponálhat, de a nemzetközi porondon Magyarország gyanús és megbízhatatlan partnerré minősítette le önmagát.

Országkép és nemzetpolitika

■ Lehetnének Európa egyik legszimpatikusabb országa. Voltunk is, nagy nemzeti tettek idején, amikor a világ rokonszenve kíséerte az 1956-os felkelést vagy 1989-ben a határnyitást. Most még jobb az esélyek: körvonalazódhatna egy konszolidált, hosszú távra tervező ország képe, amely végre tartósan lehorgonyoz Európa nyugati felén. Az építkezés jól indult a rendszerváltáskor, ám azután megtört a lendület: zavarok jelentkeztek a politika működésében, hullámzott a kormányzati teljesítmény, szerepet tévesztett az ellenzék, a gazdaság hatékonyságát korrupció és rossz döntések fékeztek. A 2008-as nemzetközi pénzügyi válság örvényéből erős kormányzati korrekcióval

sikerült a kiút felé irányítani a magyar gazdaságot. A 2010-es választásokat követően azonban az új kormány letért erről a pályáról, és álmokat kergetve, fenntarthatatlan eszközökkel próbálja befoldozni a növekvő államháztartási hiányt. Külpolitikai várgabetűk sorozatát megtéve, végül mégis kikötött az általa gyűlölt IMF-EU párosnál, és – fogadkozásaival ellentétben – ismét hitelért folyamodott.

Magyarország külső megítélése az elmúlt két évben meredeken zuhanni kezdett. A plurális demokrácia jogi és intézményi rendszerének súlyos sérelmei, a piacgazdaság játékszabályainak ellentmondó önkényes, olykor visszamenőleges hatályú kormányzati beavatkozások, kalandor gazdaságpolitikai tervek és intézkedések elsősorban szövetségeseink részéről váltottak ki aggodalmat. Záporoztak a figyelmeztetések az EU- és a NATO-tagországok fővárosaiból a budapesti kormányzó többségnek címezve, az ország és lakosainak érdekében. A jóindulatú intelmekkel szembefeszülő, dacos ellenállás miatt Magyarország a szankciók határáig jutott: felmerült az uniók alapok folyósításának felfüggesztése. Eközben az ország mindinkább elszigetelődött, komoly partnerek híján a külpolitika aktivitása látványosan lehangyatlott.

A nyugati, civilizált értékrendtől való elkanyarodás éppen akkor következett be, amikor az ország rövid távon erősen rászorulna az EU-IMF támogatására, és hosszabb távú jövőnket is a transzatlanti családban kellene megterveznünk. Nemcsak azért, mert mindig ide vágytunk, és végre beérkeztünk, hanem mert az euroatlanti érdek- és értékközösséggel szemben semmilyen valós alternatíva nem létezik számunkra. Lehet és kell is távolabbi kapcsolatokat építeni, elsősorban a gazdaság területén, de az európai szárazföldre mélyen beágyazott, tengerpart nélküli ország mozgásterét behatárolt és a kontinentális szomszédságra utalt. Ez a szomszédság nemcsak közép-kelet-európai sorstársainkból áll, hanem idetartoznak egyrészt az EU nagy, centrális tagállamai, másrészt a tág kelet-európai térség, Oroszországot és Törökországot is beleértve.

Ma a világ minden országáról van tudomásunk, de viszonylag kevés kelt bennünk erős – pozitív vagy negatív – érzelmeket. Ezzel mások is így vannak Magyarországot illetően. Egy ország külső képének formálásában fontos szerepet játszanak a szövetségesei: itt válik mérhetővé a szolidaritás, hűség, igazmondás és más erények. Az egyes nemzetekkel kapcsolatos előítéleteket pedig rendszerint a szomszédok gyártják és terjesztik egymásról. Magyarország esetében a

szárazföldi szomszédság eleve igen szoros viszony: összekapcsolaz utak, vizek, energia-rendszerek, családok, nemzeti kisebbségek, a közös történelem ezernyi szála. Az elmúlt két évtizedben olyan térségi helyzet alakult ki, amely egész történelmünket tekintve egyedülálló: minden szomszédos nemzet önálló állami foglalatot kapott. Soha nem volt a magyarság körül hét szomszéd állam, igaz, lakóik nem változtak, ők évezredek társaink.

Sajátos kapocs és egyben gondok forrása a kölcsönösen létező kisebbségek gazdag képlete. Itthonról nézve elsősorban a határok túloldalán lévő magyarok látszanak. Ám a magyar állam területén is élnek németek, szlovákok, szerbek, románok és más nemzetiségek. Olykor fel se tűnnek, hiszen beszélnek magyarul, sőt többnyire magyar neveket viselnek. Abba se igen gondolnak bele idehaza, hogy a romániai, szlovákiai és más magyarok is tudják és használják a többségi nemzet nyelvét, politikai szerepet vállalnak a szülőföldjükön, sokan vegyes házasságokban kétnyelvű, kettős identitású gyermekeket nevelnek. A magyar kultúra közös kincsünk, de a nemzet már rég nem egységes, hanem mélyen tagolt. Eredményes nemzetpolitikát Magyarország csak úgy tud megfogalmazni és követni, ha ezt a sokféleséget képes integrálni, és senkit nem akar kirekeszteni ebből a tág és színes körből. Az EU eltörli a belső határokat, átjárhatóvá és átélhetővé teszi a tágabb térséget. Ez a helyzet új és óriási lehetőségeket nyit egy modern, 21. századi nemzeti identitás kifejlesztésére és gyakorlására, növeli az önrendelkezés esélyeit. Ugyanakkor az állami keretek az EU-ban sem gyöngülnek, sőt éppen az unió segítségével képesek ellenállni a globális hatásoknak, cáfolva a nemzeti szuverenitásért aggódók félelmeit. Ebből az is

következik, hogy a magyar kisebbségek érdekeit – biztonságát, gyarapodását és identitásának megőrzését – nem a szomszédos kormányokkal megütközve, hanem velük együtt, türelmes tárgyalások révén lehet elérni. Ebben a mindenkori magyar kormány is segédkezhet, de a főszerepet – a politikai célok megfogalmazását és képviselését – nem veheti át a kisebbségek saját szervezeteitől.

Magyarország sohasem feledheti, hogy sikereit és kudarcait nemcsak az ország lakossága, hanem a szomszédos államokban élő magyarok is érdeklődve figyelik, és mindazok, akik a világban szétszóródva az országhoz, a magyar nyelvhez és kultúrához valamilyen módon kötődnek. A sokszínű diaszpóra helyzete azonban gyökeresen más, mint a szomszéd államokban élő, őshonos magyarságé, ezért kezelése is eltérő eszközöket követel. Bármiféle magyar „világszövetség” vagy egyéb intézmény csak igen tág kulturális keretet nyújthat, a tényleges törődés módszereinek külön kell válniuk a kisebbségi és a szétszóródott magyarok tekintetében. Mindkét esetben közös követelmény azonban, hogy túllépjünk a hátrafele tekintő, sérelmeket őrző „Trianon-traumán”, és végre nekilássunk a korszerű nemzetépítésnek, amely elismerést kelt és támogatásra talál határon innen és túl. Ám az a folyamatosság és nemzeti minimum, amely a rendszerváltozástól az euroatlanti csatlakozás küszöbéig jellemezte Magyarországot, az utóbbi időben megtört. Zavart és cél nélküli a külpolitikai cselekvés, a diplomácia védekezik, és pillanatnyi kormányzati érdekeket tűz a zászlajára, miközben nélkülözi a szélesebb támogatást idehaza és külföldön. Ezen kell egy kormányzati fordulattal változtatni, az ország és a nemzet érdekében, a következő generációk javára.

BANKOK VILÁGÁBÓL

■ – ...a japánokat kicsit untad, de még nem beszélte arról, hogy mi történt Venezuelában.

– Az a nagy megbízás a venezuelai jegybanktól jött az olajárrobbanás után. Akkoriban egyes jegybankok azzal a jelenséggel szembesültek, hogy előzőnli őket a dollár, és csak halmozódik-halmozódik a rengeteg pénz. És ebből egy elviselhetetlen inflációs nyomás keletkezik a belföldi piacon.

– Jól értem? Az a baj, hogy egyre több pénzüik van az embereknek, és ez egyre magasabbra emeli az árakat?

– Igen. Mert nincs mögötte áru, kínálat. Ezt nevezik kereslet által vezérelt inflációnak. Ilyenkor egy belső inflációs robbanástól kell tartani – a vele járó társadalmi feszültségekkel.

Más jegybankok másokhoz, ők történetesen hozzánk fordultak, és így vezethettem egy tanácsadó csapatot. A kérdés ez volt,

hogy Venezuela mit csináljon ezzel a sok pénzzel. Hogyan lehet az inflációs nyomást semlegesíteni? Hogyan lehet ezt a pénzt okosan, ügyesen befektetni? Hogyan lehet a befektetéseket kezelni és az inflációt is korlátozni? Ez nagyon szép és nagyon nehéz feladat.

Kicsit könnyebb volt utazni, mert Caracas nincs olyan messze New Yorktól, mint Sydney. Ráadásul ők nagyon szerettek New Yorkba jönni. Öten-hatan akár két-három hétre.

Van egy művelet, amit úgy hívnak, hogy „a pénzhalmoz semlegesítése”. Vagyis a gazdaságban forgó pénzhalmozból bizonyos mennyiséget kivesszünk. Nem használod, kiviszed. De a kérdés az, hogy ezt mechanikailag hogyan tudod megvalósítani, vagyis hogyan tudod levezényelni ezt a neutralizációs folyamatot, kiváltképp egy olyan pénzügyileg fejletlen ország esetében, mint az akkori Venezuela.

– Vagyis szegényebb szinten tartod az országot, mint amilyen valójában? És nagyon vigyázol arra, hogy szépen, fokozatosan gazdagodjon?

– Így van. Ezeket az akkor kidolgozott technikákat ma használja többek között a kínai jegybank. Tavaly küldött hozzám két diákot Oxfordba, hogy tanuljanak ennek a részleteiről, hiszen Kína ma ugyanezzel a problémával kénytelen szembenézni. Amikor kezdenek látszani az egyenlőtlen fejlődés jelei, akkor lesz nagyon sok tennivaló.

– Most láttam egy képsorozatot arról, hogy egy kínai bányavidéken százával jelennek meg egy esküvőn a vállalkozók a fehér Ferrarikban, ami azt mutatja, hogy dühöng az értelmetlen luxusfogyasztás.

– Ebből baj lesz. A feladatot a venezuelaiak esetében sokáig jól sikerült megoldani, aztán jöttek a politikai változások – még Chávez előtt. Ő már az eltévesztett politikai változások gyümölcse.

– Tulajdonképpen szerencséd volt, hiszen mindezt tanulásnak is lehet tekinteni.

– Igen, és ezekből az esetekből nagyon fontos közgazdasági tanulságokat vontam le. Az egyik ilyen: a pénzpiacok végtelenül instabilak, és nagyon kockázatosak, veszélyesek. Maga a piacgazdaság is nagyon instabil, de nem annyira, mint a pénzpiac. A piacgazdaság instabilitásának fő tényezője a pénzpiacok instabilitása.

– Ez akkor is érvényes, ha a rendszerben nincs csalás, nincs csalással fölfújott lufi, buborék?

– Így van. Persze az a kérdés, hogy miőlől fakad ez az instabilitás. Mert ha ezt meg-

értem, akkor talán tudok valamiképp javítani. És erre az a válaszom – nem biztos, hogy mindenké –, hogy az instabilitás alapja az, amire már Arisztotelész is rámutatott. A gazdasági folyamatokban két érték szerepel. Az egyik egy csereérték, a másik pedig a használati érték.

A csereérték az, amiért cserébe kapsz valamit. Ötezer forintért kapsz egy birkát. Tehát az ötezer forint csereértéke egy birka. A használati érték azt mutatja, hogy mit ér az a birka a használat szempontjából. Mennyi húst, tejet lehet belőle eladni... és a többi. És mennyi ennek a felhasználásnak az élvezeti szintje. Miért szeretném ezt a birkát megszerezni?

Nincs átjárás az egyikből a másikba! A csereérték és a használati érték nem találkozik.

– Vagyis nem cserélhető jobban az, aminek magasabb a használati értéke?

– Lehet, hogy jobban cserélhető, de nem biztos, és nincs arányban a kettő. Vagyis a két mozgás nem párhuzamos. Ezt a közgazdaságtan elméleti szinten kiváltképp a 19. században és a 20. század első felében erőteljesen próbálta megoldani.

Az úgynevezett utilitariánus elméletek azt mondták, hogy minden értéket a használati érték határoz meg. Vagyis attól függ, hogy nekem ez mennyire jó. De ez nem jön be. Így aztán minden nagy közgazdaságtani elmélet megfogalmazójának az értékelmélet megfogalmazásába tört bele a biciskája. Marx is hosszú száz oldalakon át próbálja megállapítani, hogy miőlől fakad az érték, és arra jut, hogy a ráfordított munka határozza meg. Van benne igazság, de mégsem jön be. Tehát azt a nagyon izgalmas kérdést, hogy mi fán terem az érték, és ez mit jelent közgazdasági értelemben, senkinek sem sikerült megmondani. Vagyis azt, hogy a gazdasági folyamatok mit miért értékelnek olyanra, amilyenre értékelik. Ettől aztán az érték állandóan föl és le megy. Ez adja az instabilitást.

– Ráadásul gyakran még érdek is, hogy így legyen.

– Meg ellenérem. Az olyan intézkedések, mint például az, hogy a pénz értékét az aranyhoz kössük, mind az érték stabilizálásának érdekében jöttek létre. De nem válnak be, a rendszer nem tudja föntartani magát. Nagyon fontos, hogy ezt lássuk, és ennek a tudatában a megfelelő gazdasági és politikai viselkedésnek számomra van egy nagyon kívánatos erkölcsi felépítése, amit a világ az elmúlt húsz évben már nem is követ. De az én „hőskoromban” ennek a viselkedésformának még jelentős vonzereje volt. És úgy látom, hogy ez kezd visszajönni.

– Mert a világválság éppen erre világított rá? Ennek a hiányára? Hogy figyelemmel kell lennem más emberre, a másik gazdaságra, mert ha nem így dolgozom, akkor rám üt majd vissza, amit teszek?

– Így van. Nekem mint pénzügyérnek vagy bankárnak a legfontosabb társadalmi feladatom a kockázatok helyes bemérése. És azoknak a kockázatoknak a kizárása a szerkezetből, amelyek nem vállalhatóak, beleértve azokat, amelyeket nem tudok felmérni. Hiszen vannak olyan kockázatok, amelyeket nem lehet kiszámítani, nem lehet tőlük beazonosítani. Ezeket nem szabad beengedni a rendszerbe. Mert ha megteszed, akkor az rendszerromboló következményekkel járhat. Ezt a neoliberalizmus hőskorában nem lehetett mondani. Mert ugye „ezt a piac magától elintézi”, és amit a piac magától elintézt, az úgy szent.

– De ha beleteszek a rendszerbe olyan tényezőket, mint például az erkölcsi alapelvek, akkor is magától intézi a piac a dolgokat, ha a kötelező erkölcsi elvek hatnak. Ha megállapodunk abban, hogy mostantól kicsit tisztességesebbek és méltányosabbak leszünk, mint eddig voltunk, akkor ez is hat, ez is piaci tényező lehet. Ha jól értem, ez a tanításod lényege.

– Így van. Ez bizonyos társadalmakban viszonylag könnyű, másokban meg szinte lehetetlenül nehéz. Például egy skandináv ösztönösen elutasít egy bizonyos mértéknél nagyobb társadalmi szakadékat. Azt mondja: jó, a legfőbb tíz százalék hatszor annyit keres, mint a legalsó tíz százalék, belefér még az is, hogy nyolcszor annyit, de hogy harmincszor annyit keressen, az kizárt dolog.

– És nem a tőkésekről, a mágnásokról van szó, hanem a vezetőkről, a menedzsmentekről.

– Igen, az egyszerű, de szerencsésebb, tehetségesebb emberekről. Van egy társadalmi megállapodás, hogy a portás és a vezérigazgató között a jövedelemviszonyok nagyjából igazságosak legyenek, és ezt mindkét fél elfogadhatónak találja. Ez a sikeres társadalmak egyik legfontosabb tényezője. Ráadásul a vezérigazgató nemcsak hatszor annyit keres, mint a portás, hanem jóval többet is adózik, amivel a magas jövedelméből jelentős részt visszaad az alsóbb osztályoknak.

– Lehet ennek kulturális, netán keresztényi alapja...

– Biztos, hogy van...

– Igen, biztosan, de ha még nincs, akkor az se baj, ha ez a rendszer érdekalapú, hiszen ezek a viszonyok fönntartják a társadalmi rendet, a stabilitást.

– És nemcsak hogy nem lesz robbanás – és ez nekem nagyon fontos tapasztalatom –, hanem egy ilyen társadalmi megállapodás lehetővé teszi a társadalom tagjai között a normális kommunikációt. Ahol a vezérigazgató hatvanszor annyit keres, mint a portás, ott a portás gyűlölettel néz a vezérigazgatóra. És a családja is. És alig várja, hogy a pasi megbukjon. Meg is tesz érte mindent. Ahol van ilyen társadalmi egyezség, keret, ott a társadalmon belüli kommunikáció minősége sokkal magasabb, sokkal őszintébb, elfogadóbb. Ha a vezérigazgató valami hibát követ el, nem feltétlenül azt követelik, hogy menjen a francba. De ha már akkor utálta mindenki, mielőtt rossz fát tett a tűzre, akkor abban a pillanatban, amikor rossz fát tesz a tűzre – takarodjon!

– Na jó, egy skandináv országban természetes, hogy a miniszter közmunkát végezzen hétfőgként, mert gyorsajtáson kapták.

– És elmegy, nem okoskodik. És nem buktatják meg közben! Ledolgozza, és kész. A rendszerben rejlő és kiiktathatlan instabilitás legjobb ellenszere egy szilárd erkölcsi és értékrend kialakítása. Ennél jobbat én nem tudok.

– Mert az instabilitás mindenképpen ott van.

– Igen, de ahhoz, hogy kezeljem, kell egy olyan társadalmi szerkezet, ami viszont stabil, és nem engedi, hogy a pénzügyi rendszer instabilitása aztán társadalmi instabilitássá alakuljon át. Nagyon komolyan mondom, ehhez az kell, hogy a másik ember a szemedben mindenekeelőtt a te felebarátod legyen. Másodsorban lehet a honfitársad és harmadsorban a vetélytársad, az ellenfeled, de mindig és mindörökké a felebarátod. Bármi történik. Ha a vallásos szótárt használjuk, akkor ő éppúgy Isten gyermeke, mint én, éppúgy része a teremtésnek, mint én, még akkor is, ha mindenki mocskos cigányának mondja. Meg kell látni benne azt, ami közös velem, és azt előbbre helyezni minden másnál.

– A japánoknál tartottunk. Ott, hogy már egy kicsit untad őket.

– A japánokkal kapcsolatban akkor nagyon fontos fejlemény volt – és ez a jelenség most fölbukkan Kínával kapcsolatban –, hogy hirtelen a világ uraivá váltak. Legyőzik Amerikát! A Toyota szétveri a General Motorst! Bármennyire is tiszteltem és tisztelem őket sok szempontból, ebben a fölényben egy pillanatig sem hittem, mert ők az én olvasatomban az eredetiséget a fegyelemmel pótolják.

– Az is igen nagy hozzáadott érték.

– A fegyelem a hozzáadott érték. Meg amit könyörtelenül koppintottak és továbbfejlesztettek. Én ezt nem szerettem, mert nagyon távol áll a természetemtől. Ez ma Magyarországon is aktuális, mert félok, hogy Orbán itt egy olyan rendszert akar létrehozni, amelynek a fő mechanizmusai ilyen jellegűek. Van egy politikai erő, amely a társadalomnak kiadja, hogy mit kell csinálni.

– De előtte elszegényítem, kiszolgáltattott helyzetbe kényszerítem az embereket, és akkor majd azt teszik, amit mondok nekik. Mert nincs más választásuk. Egyébként Demján Sándor is megmondta, hogy szegény országban érdemes befektetni.

– Ő ezt régen mondja, de ezzel én nem értek egyet. Mert nem igaz. Teljes félreértése a magyar temperamentumnak. Mert a magyar inkább elmegy.

Az az embertípus, amit a japánok ünnepelnek, nagyon távol áll tőlem. Én nem vagyok erre alkalmas. Én arra vagyok alkalmas, hogy azt mondják: az ausztrálok szeretnének egy olyan szerkezetet, amivel csökkentik a külföldi befolyást. Lennél szíves összerakni egy csapatot és megnézni, mit lehetne csinálni. Erre jó vagyok. De arra nem, hogy én egy Tokióban kitalált utasítási rendszert New Yorkban végrehajtsak. Ahhoz másféle tehetség és temperamentum kell. Jöttem az ötleteimmel, amilyenekkel egy kis nevet szereztem korábbi pályafutásom során, és néztek rám, csodálkozva. Hogy ez meg mit akar.

– Ez nyilván a japán társadalom merevségét mutatja. Érdekes, hogy az innovációban azért nem voltak ennyire merevek. Ugyanez akár meg is roppanthatja őket, ha baj van?

– Meg is roppantotta! A japán gazdaság húsz éve be van dugulva, és nem jut semmire.

– Magas szinten stagnál?

– Igen, stagnál. És ez az egyik legfontosabb, Magyarországon meg nem értett tényezője a világgazdaságnak. Annak idején Sztálin óriási eredményeket ért el a Szovjetunióban azzal, hogy egy paraszttársadalmat ipari társadalommá formált. Tűzzel-vassal, de megcsinálta. De aztán mi lett, az a társadalom nem tudott továbblépni. Az a kreativitás, az az alkotóképesség, ami a tényleges fejlődés motorja, egy ilyen társadalomban nem tud kiteljesedni.

Nagyon érdekes, hogy a japánok is borzasztó nehezen kezelik a bukásokat. A szabad társadalmakban, ha padlóra kerülsz, akkor nincs semmi végzetes: állj föl, porold le magad, és folytasd! Föltéve, hogy nem csináltál semmi becstelenséget, csak az, amit meg akartál valósítani, nem jött össze. Nem

kell összeomlani, nem kell életed végéig azon tépelődni, hogy miért nem jött össze, hanem állj neki, kezdj bele valamibe megint. A japánok világában a bukás végzetes trauma, amiből nem lehet kilábalni.

A tekintélyelvű társadalmak nem tudnak mit kezdeni azzal, hogy a tudás és a tudomány legfőbb jellegzetessége az, hogy tíz kísérletből kilenc nem jön be. Éppen azért kísérletezünk vállalkozásokkal, mert ez a velejárója egy alkotó gazdasági szerkezetnek. Ha tudnánk a választ, nem lenne szükség kísérletre. Ráadásul: ha egy kísérlet nem jött be, az még szolgáltatatható nekünk egy olyan adatot, aminek figyelembevételével a következő már sikerülhet. Az állandó törekvés, hogy valamit megoldjunk, próbáljunk meg előrelépni, nem lehetséges, ha a próbálkozás kudarca egyszer és mindenkorra érvényteleníti magát a próbálkozást.

Ez azt mutatja, hogy mi még szellemi és lelki értelemben nem vagyunk szabadok. A japánok fejlődését is ez állította le. Emberi és társadalmi szinten nagyon érdekes, hogy a lekoppintási stratégia, amit az ötvenes évek elején az MTI, a Ministry of Trade and Industry bonyolított, és kialakította ezt az egész ideológiát és módszert, hova vezetett.

– Ez volt a világméretű ipari kémkedés csúcsteljesítménye.

– Igen, ez teljesen államilag szervezett ipari kémkedés volt. Ennek részeként küldték Amerikába a diákokat. Azzal a gondolat-tal, hogy ott majd elsajátítják a megfelelő csíziókat, amelyek segítségével mi meg tudjuk valósítani a terveinket. Csakhogy ezek az emberek nemcsak csíziókat, hanem egy egész szemléletet sajátítottak el. És amikor hazamentek, nem a csízió, hanem a szemlélet vezetett óriási sűrűlőadásokhoz.

– Mert a csízió nem működik a japán rendszerben?

– Igen, pontosan. Ebből az lett, hogy az ilyen fiatalok jelentős része elhagyta Japánt. És szépen be is illeszkedtek a amerikai, a brit vagy éppen a francia társadalomba. De történtek személyi tragédiák is.

Nálunk a bankban dolgozott egy nagyon aranyos, jó megjelenésű kisasszony, aki Amerikában járt középiskolába, majd egyetemre. Az apukája az egyik nagy japán kereskedőház amerikai leányvállalatának volt a vezérigazgatója. Járt haza, és azzal kellett szembesülnie, hogy a fiúk nem érdeklődnek utána. És akármit csinálnak a szülők, ezt a lányt Japánban egy japán fiú nemigen fogja feleségül venni. Mert már nem japán. Volt valami a viselkedésében, ami már nem az igazi. Visszajön Amerikába, és próbál tovább boldogulni. Így került hozzánk, mert tökéletesen beszélt japánul is, angolul is, és

mind a két világot nagyon jól ismerte. De teljesen japánnak érezte magát. És az, hogy Japán nem volt képes őt befogadni, az önyilkosságba kergette.

– Ha jól emlékszem, ott tartottunk, hogy hiába volt egy ígéreted, hogy visszamehetsz az anyabankhoz, te inkább Magyarországot választottad.

– Igen, akkor omlott le Berlinben a fal, jöttek a magyarok Londonba, jöttek New Yorkba, Antall József jött a Fehér Házba. Azt meséltem?

– Nem.

– Én már szellemileg, lelkileg kezdtem kiszállni ebből a helyzetből, és akkor az volt a nagy kérdés, hogy hogyan tovább. Ezen morfondíroztam hónapokon át. Összeomlott a Szovjetunió. Általában az egész rendszer-váltás problematikája nagyon-nagyon előtérbe került.

– Nektek ott jelentett ez problémát? Hogy az egész nehogy porig omoljon?

– Igen, hogy ez ne omoljon össze. Én jóban voltam az idős Bush családjával, az elnök két fivérével. Az egyik Schroder-vezérigazgató elődöm történetesen az ő szomszédjuk volt Connecticutban. Bush apukája, Prescott Bush egy másik Wall Street-i bankban, a Brown Brothers Harrimanban volt társ. Bush-apuka és az én elődöm egy autóval jött dolgozni mindennap.

– Hihetetlen, hogy működik a világ!

– Amikor a szovjet birodalom már recsegett, Magyarország már kiengedte a keletnémeteket, akkor persze az amerikai külügyminisztérium, a nemzetbiztonsági tanács, a CIA óriási erővel fordult ahhoz, akihez csak tudott, információs tanácsért. Ez és ez mit jelent, hova tegyük, hogyan működik és a többi? Rajta voltam azon a listán, akiket rendszeresen kérdeztek.

– Néha persze különvéleményed volt.

– Például azok között voltam, akik azt mondták, hogy a szovjetek mindenféle háború és vérontás nélkül ki fognak vonulni Közép-Európából. Volt a társaságnak egy kalandor része, amelyik megpróbálta Gorbacsovot megbuktatni, de nem jött be. Az,

hogy nem jött be, nagyon sokat mondott számomra a szovjet vezetésről, annak jellegéről. Nem igaz, hogy kalandorok voltak. Próbáltak néha kalandozni, de ennek a generációnak az alaptemperamentuma nem ez volt. A néha eszement Jelcin se volt igazán kalandor. Az ismereteim szerint a „kalandor” kifejezés maga is nagyon súlyos vádnak számított. Ha valakire ezt mondták a központi bizottság ülésén, annak vége is volt.

– Használták is ezt a kifejezést a külpolitikai nyilatkozatokban, ha valakire nagyon morcosat akartak mondani.

– És így is lett: alapjában véve nem váltaltak be semmiféle kalandorkodást. Csak egyszer próbálták meg a Baltikumban az észtekkel, amiből sajnos lett is vérontás, és azonnal be is fejezték. Úgy értelmeztem, hogy 1956 a szovjet vezetőknél nagyon mély emléket hagyott, és nem kértek újra belőle. Az, hogy ők Rákosit és Gerőt nem távolították el az első jelre, katasztrofális hiba volt. És micsoda presztízsvesztés! Egy alapvetően hülye és alkalmatlan magyar vezetőség miatt.

– Én azért ehhez hozzászámolnám az afganisztáni vereséget is. Az alighanem minden „szovjet ember” lelkébe beivódott, amikor Borisz Gromov főparancsnok a százezer fős afganisztáni sereg utolsó katonájaként hazamegy, gyalog az Amu-darja hídján. Bármennyire is gyönyörű a kép, bármekkora méltóságot sugároz Gromov, egy birodalmi gondolat számára ez elviselhetetlen vereség.

– Így van. Amikor Bush készült Magyarországra, akkor James Baker külügyminiszter első számú jobbkeze, Robert Zoellick lehívott Washingtonba, ahol találkoztam is Bakerrel, és fél órát beszélgettünk. Fölkértek, hogy írjak egy üdvözlőbeszéd-vázlatot. Amit persze ők átírnak, átszerkesztenek. De hogy ha lenne kedvem... Ezt meg is tettem. A beszéd fő vonala az 1568-as Tordai Országgyűlés példájára hivatkozott. Ugye az arról volt híres, hogy a világon először törvényt hozott a vallásszabadságról. Ez egy mondatból állt: minden ember olyan hitben éljen, amilyenben akar.

Róna Péter